

A „Tekints vissza dühösen” első jelenete

Egy bős angol író

Ivan Ivanji

Mihelyt a dicsőség pénzt is kezdett gyümölcsözni, a soványarcú fiatalember, akinek éles arcvonásai arról tanuskodtak, hogy nemrég még gyakran éhezett, egy elegáns gépkocsit vásárolt. A gépkocsihoz sikerült megkapnia a kívánt rendszámot: AYM 1. Ez a rövidítés azt jelenti: »Angry young Man No 1«, vagyis »Elsőszámú bős fiatalember«. Mert az újságírók is így nevezik a huszonnyolc éves John Osborne-t, a világ egyik legnépszerűbb mai színműíróját. Két színműve a múlt színházi évadban úgy hatott az angol kultúréletben, mint két villám-

csapás. Az utóbbi időben senkivel sem történt meg, hogy ugyanazt a színművet egyidőben játsszák a Broadway-en, filmesítik Hollywoodban és előadják Moszkvában is. Drámája, »Look back in Anger« (szó szerinti fordításban »Tekints vissza dühösen«) még többet is megért: ebben az évadban bemutatják Franciaországban, Csehszlovákiában, Hollandiában, Lengyelországban, a skandináv államokban és nálunk (a Beográdi Drámai Színházban). Ugyanezek a színházak csaknem mind már a »The Entertainer« című második színművének előadási jogát is kérték a

szerzőtől. Osborne ezt a második darabot sir Laurence Olivier kívánságára írta.

John Osborne első sikerült színművéről megoszlanak a vélemények. Íme néhány. A londoni Observer: »Az utóbbi évtized legjobb színműve«. A New York Times: A legkellemetlenebbül önző valami, amit az angol színpad szült.« A hamburgi Die Welt: »Egy egész nemzedék tükre«. Friedrich Luft berlini kritikus: »Ezeknek az embereknek elvből minden visszataszító... Forradalmárok forradalom nélkül!« Jimmy Portert azonban a darab hőstét Enft századunk Wertherének nevezi. Az Osborne-nal egyivású Kenneth Tynan angol kritikus a bemutatóról írt bírálataiban ezt jósolta: »Ez a darab valószínűleg csak egy kisebbséget vonz majd. Kérdés azonban, hogy mekkora lesz ez a kisebbség. Az én feltevésem szerint legalább 6,773.000 angol polgárból áll majd. Ennyien vagyunk ugyanis — a statisztikai évkönyv szerint — húsz és harminc év között.

Osborne első színművében vajmi kevés történik. Jimmy Porter, egy örök-ké dühös fiatalember hasztalanul próbált jó megélhetéshez jutni mint propagandista újságíró, porszívógép árusító ügynök, s most egy kis cukorkásbolt társtulajdonosa. Húszéves feleségével, Alisonnal egy manzárdlakásban él. A fiatalasszony gazdag polgári családból ment a nyomorba. A játékban részt vesz még Cliff Lewis, »egy darab senkiföldje ebben a házassági háborúban« és Helena, Alison barátnője, egy »valóságos intrikusnő«. Ezek a jellemzések Jimmytől erednek. Jimmy a feleségének is talál megfelelő jellemzést: a »közömbösség emlékművé«-nek nevezi. A színdarab azzal kezdődik, hogy Alison vasal a többiek pedig unatkoznak. Unalmukban veszekedni kezdenek. A veszekedés Helenát Jimmy karjaiba viszi — itt az első függöny. A második felvonás elején ismét vasal egy nő — de ez most Helena. Amikor a harmadik felvonásban Alison vizsztatér abortusz után, átveszi régi szerepét, s miután minden visszakerül a régi helyére, egy kis körforgás után — folytatódnak a szürke hétköznapiak.

Jimmy szótárának jellemzésére csak két mondatot idézek. Amikor arról van szó, hogy Alison édesanyja meg akarja őket látogatni, Jimmy ezt mondja: »A vén boszorkának már meg kellene döglenie... Sok sóra! lesz szükségük a szegény férgeknek, hogy megemésszék a vén banyát. Szegény férgekcskék, hogy megfájul majd a hasa-

tok!« Azt a hírt, hogy felesége áldott állapotban van, ezekkel a szavakkal fogadja: »Nem érdekel! Nem érdekel, hogy lesz-e gyereke! Akkor se érdekelne, ha kétfejű gyereket szülne.«

Nyilvánvaló, hogy ilyen anyagból csak kiváló tehetségű író alkothat igazi drámát. De alkothat. Ha párhuzamot vonunk egy sokkal hírnevesebb mai szerző, Tennessee Williams két drámája, az »Üvegmenaszéria« és a »Macska a forró bádogtetőn« között, meglátjuk, milyen lehetőségek rejtőznek éppen a látszólag »közönséges« témákban. A Macskának ezek a motívumai: rák, nemzedékek ellentéte, szerelem, család, örökség, homoszexualitás, amerikai Dél — s a színdarab mégse nagyon jó. Az Üvegmenaszériában van egy nyomorék lány, aki szeretne megszeretni valakit és férjhezmenni, s van egy kis kereskedősegéd, aki utazásokról álmodozik. S mégis, vagy talán éppen ezért ennek a drámának roppant költői ereje van. Úgy látszik, hogy Osborne azon írók közé

Alison a „Tekints vissza dühösen“ című színműben, Mary Ure színésznő, Osborne második felesége.

John Osborne egy tündöklő irodalmi karrier léposójére lépett

tartozik, aki a közönséges dolgokat is meg tudja csillogtatni, s fel tudja fedni a csunya dolgok szépségét.

Amikor sir Laurence Olivier végignézte ezt a színdarabot az English Stage Company vendéggjátékában a Royal Court Theatre színpadán, azon a színpadon, amelyen Bernard Shaw színműveinek nagyobb részét bemutatták, megkérte a fiatal szerzőt, hogy írjon egy olyan színdarabot, amelyben neki, korunk egyik legnagyobb színészének alkalmas szerepe van.

Osborne elget tett kívánságának. Új színdarabjának ezt a címet adta: *The Entertainer*. Ennek a szónak a lefordításába a németek is beleizzadtak, ha-

bár nyelvük nagyon hasonlít az angolhoz. Előbb »komédiás«-nak fordították, aztán így: »Aki mindenkit szórakoztat«, majd »tréfamester«-nek mondták. Végül a hamburgi színház, amely elsőnek mutatta be ezt az Osborne-művet, elhatározta, hogy csupán a »the« névelőt fordítja németre. A színház falragaszain ez a darab tehát a *Der Entertainer* címet kapta. Hamburgban a darab főszerepét a legnagyobb élő német színész, Gustav Gründgens játssza.

Az entertainer valami konferansziéféle a legalacsonyabbrendű zenés kabarékban. A darab hőse Archie Rice, minden tudásával a közönség megnevetetésén fáradozik, de sikertelenül, hazafias szólalomokkal traktálja, de maga se hisz bennük, kínozza családját: feleségét, leányát, Jeant — »a dühös fiatal lányt« (Jimmy Porter női változatát) —, szenilis édesapját; az öreg színészt, aki megjátssza az utolsó gentlemant és dézsmálja az éléskamrát. A történet Angliában játszódik 1956 októberében. Szó van a legidősebb problémákról, a többi között a szuezi támadásról is. Osborne itt kifejti az átlag-angol bíráló véleményét a támadásról, a kormányelnökről, a királynőről és általában az angol életről.

Chelsea-ben született. Amikor első sikerült művét írta, olyan idős volt, mint Jimmy Porter. Életének első két évtizedét úgy töltötte el, mint hőse, amiből arra következtethetünk, hogy ez a műve némileg önéletrajz. Ő is alig volt több húszévesnél, amikor egy vele egyidős színésznőt elvett feleségül. Mert azokon a foglalkozásokon kívül, amelyekben Porter szerencsét próbált, Osborne még vándorszínházakban is dolgozott kezdetben mint színész, később pedig mint segédrendező.

Ez idő alatt három színdarabot írt: az elsőt (*The devil Inside*) csak egyszer adták elő, a másodikat (*Personal Enemy*) szintén csak egyszer, a harmadikat pedig (*Epitaph for George Dillon*) csak akkor mutatták be, amikor Osborne már a fent leírt drámákkal hírnevet szerzett.

Osborne, aki az úgynevezett »alsóbb«

rétegből származik, sokban hasonlít azokhoz a fiatal angol írókhoz, akiket »bőszeknek« neveznek. Ezek között kiemelkedő helyet foglal el a harmincöt éves Kingsley Amis, a szintén harmincöt éves John Braine és a harminckét éves John Wayne. Amis a Lucky Jim című regényében leírta azt a vidéki fiatal értelmiségit, akinek csak egyetlen ambíciója van, hogy valami jó zsiros bürokrataállást kapjon és abból éldegéljen. Wayne »Born in Captivity« című regényében egy fiatal emberről ír, aki hasonlóan él, de legalább káromkodik és méltatlankodik »a modern állam zűrzavara és az egészséges hagyományok kivészése miatt«. Braine »Room at the Top« című regényének hőse viszont erősebb értelmiségi, aki tudatosan és alattomosan biztos pozíciót harcoljon ki magának a mai társadalomban. Van ezekben az írókban valami közös vonás, mert hőseiknek is sok közös tulajdonságuk van: ugyanannak a kornak a gyermekei, ugyanolyan társadalmi körülmények között élnek, egyformán szidják a monarchiát és Anglia politikai helyzetét, s valamennyien elmondhatnák azt, amit Jimmy Porter mond Helenának: »Téved, ha egy pillanatra is azt hiszi, hogy gentleman vagyok.« Ha azonban fölvetődik a kérdés, hogy miért olyan elkeseredettek ezek a fiatal emberek, a választ szintén Porter egyik replikájában találjuk meg: »Úgy szeretnék lelkesedni, egészen egyszerűen, emberien lelkesedni! Csak egyszer halljak egy meleg, lelkes hangot, amely alleluját kiált a világnak«.

A hamburgi »Der Spiegel« folyóirat szerint: »Ez a nemzedék nem az apák ellen lázadt föl, hanem az ellen a világ ellen, amely megölte az apákat«.

Egyébként »a bősz fiatal szerzők« nem ismerik el, hogy egy közös csoporthoz tartoznak. Osborne kijelentette, hogy ez az elnevezés »kiagyalt

címke, amely semmit se mond. Az újságírók találták ki, hogy olvasóik megkímélik a gondolkodástól«. Osborne azonban némileg rációfolt erre az állításra, amikor jelzést választott gépkocsijára. Amikor pedig a Daily Express szerkesztősége közös találkozóra hívta a »bőszeket«, Kingsley Amis azzal a megoldással utasította vissza a meghívást, hogy »ő úgyszólván sohasem dühös, kivéve, amikor véletlenül kalapáccsal az ujjára üt...«

A Schaffende Jugend, a nyugatnémet szocialista ifjúság lapja Osborne színdarabjait »korunk röntgen-felvételei«-nek nevezi, politikai vonatkozásban is. Mindenesetre, Osborne kijelentette, hogy ellenzi a monarchikus államrendezést Angliában — ami nem csekélység egy brit polgártól —, s részt vett a moszkvai világifjúsági találkozón. Igaz, hogy Moszkvából hamarabb tért vissza, mint ahogy tervezte, s — mint kijelentette — családott is »az önreklámozó oroszokban.«

Arra a kérdésre, hogy: »Mire való a dicsőség?«, Osborne azt válaszolta: »Hogy kifizessük a villanyszámlát«. A fiatal szerzőnek alighanem sikerült élete végéig ellátnia magát »villanyszámlára valóval«. Színdarabjának filmfelvételi jogát százezer dollárért adta el Hollywoodnak, az angliai előadásokból hetenként mintegy hatszáz fontot kap, ezenkívül a világ minden tájáról szerzői díjakat. Villát vásárolt London legelőkelőbb negyedében és másodsor is megnősült. Elvette a szép Mary Ure színésznőt, aki Alisont játsza »Tekints vissza dühösen« című színdarabjában. Véleménye szerint az írás kín, a színészet élvezet. Van már egy új színmű, is a fiókjában: Love in a Myth. Erről a darabról kijelentette, hogy egy kissé szomorú vígjáték, igazi cukorka, sütemény — csak egy kicsit rothadt«.

1956